

Międzynacielnicowe prawo prywatne w międzywojennych Polsce i Czechosłowacji

Václav F. Dvorský

Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Masaryka w Brnie, doktorant w Katedrze Historii Prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze i w Katedrze Prawa Rzymskiego i Historii Prawa Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lowańskiego.

✉ dvorskyy@prf.cuni.cz

<https://orcid.org/0000-0003-2907-9480>

Conflicts of Law in Domestic Jurisdictions in Interwar Poland and Czechoslovakia

In the interwar years multiple jurisdictions existed within Poland and Czechoslovakia. This article describes how these countries dealt with this problem and how and with what degree of success they tried to solve it. The system of interregional law or rather laws that were in force in those countries is also described and, above all, the connection factors that determined which law (lex fori, rei sitae) would be applicable.

Słowa kluczowe: międzynarodowe prawo prywatne, międzydzielnicowe prawo prywatne, dwudziestolecie międzywojenne, Czechosłowacja, Polska

Key words: conflicts of laws, international private law, interregional private law, interwar period, Czechoslovakia, Poland

[https://doi.org/10.32082/fp.v0i5\(61\).454](https://doi.org/10.32082/fp.v0i5(61).454)

1. Wstęp

W dzisiejszych czasach jesteśmy przyzwyczajeni, przynajmniej w krajach naszej tradycji prawnej, do tego, że na obszarze całego państwa obowiązuje tylko jedno prawo. Nie wszędzie jest jednak tak samo. Są kraje, w których obowiązuje więcej porządków prawnych i nie chodzi tylko o państwa federalne, jak Stany Zjednoczone. Podobnie dzieje się np. w Wielkiej Brytanii lub Hiszpanii. W drugim z tych państw istnieje aż siedem

obszarów prawa!¹ Warto również

1 Warto jednak wspomnieć, że nie cała materia prawa prywatnego jest w tych regionach regulowana inaczej, lecz tylko niektóre jej obszary, np. prawo rodzinne albo spadkowe: Z. Kučera, M. Pauknerová, K. Růžička, *Mezinárodní právo soukromé*, wyd. 8, Brno 2015, s. 188; P.D. Lozano, *Internal Conflicts and "Interregional Law" in the Spanish Legal System* (w:) Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Inter-

zauważyć, że nie tak dawno temu, a dokładniej w czasach międzywojennych, tak samo było również w Polsce i Czechosłowacji.

2. Międzynarodowe prawo prywatne

Jeżeli na terenie jednego państwa obowiązuje więcej porządków prawnych, dochodzi do sytuacji kolizyjnych, w których trzeba szukać właściwego prawa. Już obserwacja skłania do postawienia tezy, że międzynarodowe prawo prywatne jest bardzo podobne do międzynarodowego prawa prywatnego, choć w pierwszym przypadku brakuje elementu transgranicznego. Z tego faktu wynikają pewne istotne różnice.

naturalną kolejną rzeczą obowiązywało w nich więcej porządków prawnych. Tak było w nowo utworzonej Jugosławii, w Rumunii, we Włoszech bądź we Francji, które anektowały ziemie swoich dawniejszych wrogów³. Nie inna była sytuacja Polski i Czechosłowacji, która tutaj zostanie opisana.

Historia ewolucji w okresie międzywojennym polskiego międzynarodowego prawa prywatnego i prawa prywatnego jest w Polsce dość dobrze znana. W ostatnim czasie ukazały się na ten temat niezwykle ciekawe opracowania Roberta Jastrzębskiego⁴ oraz Leonarda Górnickiego⁵. Natomiast niewielu polskich (czy nawet czeskich lub słowackich) czytelników wie, jaka sytuacja

Obserwacja skłania do postawienia tezy, że międzynarodowe prawo prywatne jest bardzo podobne do międzynarodowego prawa prywatnego.

Po pierwsze, w ramach jednego państwa nie sposób powołać się na klauzulę porządku publicznego (*ordre public*). Ciężko sobie bowiem wyobrazić, żeby jedno państwo stosowało tę klauzulę przeciw sobie samemu, chociaż należy nadmienić, że nawet takie przypadki są możliwe np. w prawie Hiszpanii². Również zasady wzajemności lub retorsji – prawda, że używane raczej niegdyś niż obecnie w prawie międzynarodowym prywatnym – w prawie międzynarodowym nie znajdują zastosowania.

3. Zarys historii

Z końcem I wojny światowej doszło w Europie do dużych zmian granic. Część mocarstw upadło, a ich terytoria podzielono między zwycięzców lub oddano odrodzonym czy zupełnie nowym państwom. Te nowe kraje często powstawały na terenach, które wcześniej należały do więcej niż jednego państwa, dlatego

panowała w tej samej dziedzinie prawa w międzywojennej Czechosłowacji. Ze uwagi na fakt, że niniejszy artykuł ukaże się drukiem w Polsce, ówczesna sytuacja prawna tego kraju zostanie krótko opisana i stanowić będzie tło porównawcze dla przedstawienia zmian w porządku prawnym Czechosłowacji.

3.1. Polska

Odrodzone państwo polskie powstało z terenów trzech⁶ byłych państw, a obowiązywało w nim pięć systemów prawa prywatnego. W byłym zaborze rosyjskim, a na terenach dawnego Królestwa Polskiego, czyli w Kongresówce – Kodeks Napoleona z późniejszymi

nacionales (red.), *Spanish Yearbook of International Law*, vol. 5 (1997), Hague 2001, s. 43 i n.

2 B.R. Alegria, *Calificación, reenvío y orden público en el derecho interregional español*, Barcelona 1994, s. 77 i n.

3 L. Górnicki, *Prawo prywatne międzynarodowe z 1926 r.*, Wrocław 2019, s. 179; R. Jastrzębski, *Prawo prywatne międzynarodowe. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 3, s. 282; M.A. Zimmermann, *Mezinárodní právo soukromé*, Brno 1933, s. 114.

4 R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 277–298.

5 L. Górnicki, *Prawo...*, s. 163–191.

6 Albo czterech, jeśli uznać Królestwo Węgier za niezależne państwo.

zmianami; na terytoriach nienależących do Kongresówki tzw. Kresów Wschodnich – prawo rosyjskie, czyli przede wszystkim Zwód Praw (*Свод Законов*) t. X, część I z 1835 r., obowiązujący w tzw. guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego od 1840 r. W byłym zaborze pruskim obowiązywało niemieckie prawo prywatne, przede wszystkim BGB; w byłym zaborze austriackim głównie ABGB, a prawo węgierskie na obszarach Spisza i Orawy, które wcześniej należały do Królestwa Węgier⁷. W 1922 roku udało się zmniejszyć liczbę obszarów prawa do czterech, gdy węgierskie prawo obowiązujące na Spiszu i Orawie zostało w dużej mierze zastąpione prawem obowiązującym w okręgu Sądu Apelacyjnego w Krakowie, a więc prawem austriackim.⁸

Wydaje się, że fragmentacja prawna terytorium państwa polskiego stanowiła poważne wyzwanie dla władz państwa polskiego. Już 3 czerwca 1919 r. uchwalona została przez Sejm ustawa o Komisji Kodyfikacyjnej⁹. Według art. 2 lit. a) tej ustawy do zakresu działalności komisji należało „przygotowanie projektów jednolitego ustawodawstwa dla wszystkich ziem w skład Państwa wchodzących, a to w dziedzinie prawa cywilnego i karnego”. Do projektów tych zaliczały się również projekty ustaw o międzydzielnicowym i międzynarodowym prawie prywatnym. Pierwsza z nich została uchwalona przez senat 2 sierpnia 1926 r. i weszła w życie 13 listopada tegoż roku¹⁰. Międzydzielnicowe prawo prywatne było jednak tylko regulacją *ad interim*, a ostatecznym celem była unifikacja polskiego prawa. W latach dwudziestych i trzydziestych został uchwalony szereg ustaw i kodeksów obowiązujących na całym obszarze Rzeczypospolitej, z których najważ-

niejszym był chyba Kodeks zobowiązań¹¹. Działania zmierzające do uporządkowania polskiego porządku prawnego przerwał jednak wybuch wojny. Dopiero po zakończeniu II wojny światowej dokończono unifikację polskiego prawa prywatnego, a to przez dekrety Krajowej Rady Narodowej¹². O pełnym ujednoczeniu prawa prywatnego można zatem mówić dopiero od 1 stycznia 1947 r.¹³

3.2.. Czechosłowacja

Jednym z pierwszych aktów prawodawczych Czechosłowacji powstałej 28 października 1918 r. była wydana jeszcze tego samego dnia ustawa Nr. 11/1918 o ustanowieniu niezależnego państwa czechosłowackiego, znana również jako „ustawa recepcyjna”. Na mocy jej art. 2 Czechosłowacja przyjęła jako własne prawo Austrii i Węgier, obowiązujące zresztą dotychczas na jej terenach¹⁴. Tekst tej ustawy był o tyle problematyczny, że wskazywał tylko ustawy i rozporządzenia austriackie, ale już nie zwyczaje prawne, stanowiące przecież główne źródło prawa węgierskiego¹⁵. Niemniej interesujący jest fakt, że art. 2 zawierał słowo *prozatím*, tj. na razie. Z przytoczonych powyżej okoliczności wynika, że stan obowiązywania w Czechosłowacji dwóch porządków prawnych miał być jedynie tymczasowy¹⁶.

7 Por. L. Górnicki, *Prawo...*, s. 163; R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 281.

8 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 r. (Dz.U. z 1922 r. nr 90 poz. 833) wydane zostało na podstawie ustawy z dnia 26 października 1921 r. w przedmiocie przepisów prawnych, obowiązujących na obszarze Spisza i Orawy, należącym do Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r. nr 89 poz. 657); por. R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 281.

9 Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 44 poz. 315).

10 Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych (Dz.U. 1926 nr 101 poz. 580).

11 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. 1933 nr 82 poz. 598); por. L. Górnicki, *Prawo...*, s. 173.

12 A. Korobowicz, *Prawo sądowe Polski w pierwszych latach po II wojnie światowej (1944–1950)* (w:) K. Mały, L. Soukup (red.), *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989: Sborník příspěvků*, Praha 2004, s. 910 i n.

13 L. Górnicki, *Prawo prywatne międzydzielnicowe...*, s. 174; R. Jastrzębski, *Prawo...*, 290–291.

14 Art. 2 ustawy 11/1918: „Wszystkie istniejące prowincjonalne i imperialne ustawy i rozporządzenia pozostają na razie w mocy”. – „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti”.

15 W tej sprawie więcej: O. Horák, *Vznik Československa a recepcie práva. K právní povaze a významu zákona čís. 11/1918 Sb. z. a n. s přihlédnutím k otázce recepcie právního řádu* (w:) „Právněhistorické studie” 2007, s. 153–169.

16 P. Salák, *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937. Inspirace, problémy a výzvy*, „Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, Edice Scientia”, sv. č. 601. Brno 2017, s. 9.

Na początku 1920 r. Czechosłowacja otrzymała na mocy art. 83 traktatu wersalskiego terytorium w okolicach miasta Hulczyn, przez co dualizm prawny państwa zmienił się w trializm. Obszary prawa prywatnego zaczęły się od tej pory przedstawiać nastę-

nr 431/1919 Sb. a z. n. o *zřízení ministerstva pro sjednocení zákonodárství a organizace správní v Československé republice*, na mocy której zostało ustanowione Ministerstwo ds. Zjednoczenia i Organizacji Administracji, zwane także Ministerstwem Zjednoczenia¹⁹.

Na początku 1920 r. Czechosłowacja otrzymała na mocy art. 83 traktatu wersalskiego terytorium w okolicach miasta Hulczyn, przez co dualizm prawny państwa zmienił się w trializm.

pująco: Czechy, Morawy i Śląsk – prawo austriackie; Słowacja i Ruś Podkarpacka – prawo węgierskie; Śląsk Hulczyński – prawo niemieckie, czyli przede wszystkim BGB. Na trzeci obszar już w pierwszej połowie 1920 r. rozciągnięto działanie najważniejszych regulacji obszaru pierwszego, takich jak ABGB¹⁷. Trzeba jednak zauważyć, że jeszcze długo potem obowiązywało na Śląsku Hulczyńskim wiele przepisów pochodzenia niemieckiego¹⁸.

Czechosłowacki ustawodawca oczywiście zauważał komplikacje związane z tym, że na terytorium państwa obowiązywało kilka systemów prawa prywatnego, w związku z czym postanowiono przeprowadzić szybką unifikację. W odróżnieniu od Polski nie miała jednak powstać międzydzielnicowa regulacja *ad interim*. W celu unifikacji przyjęto ustawę

Resort ten nie był wszelako zbyt aktywny, dlatego inicjatywę w sprawie unifikacji przejęło ostatecznie Ministerstwo Sprawiedliwości.²⁰

Na samym początku lat dwudziestych powołano pięć podkomitetów, które miały rozpocząć prace nad przygotowaniem projektów poszczególnych części nowego kodeksu cywilnego. Miał on być wzorowany na ABGB, ale też uwzględniać dotychczasowe regulacje węgierskie²¹. Projekty tych podkomitetów zostały przesłane do tzw. komisji superrewizyjnej, a ta dopiero w 1931 r. przygotowała kompletny projekt kodeksu cywilnego.²² Trafił on najpierw do Ministerstwa Sprawiedliwości celem przeprowadzenia konsultacji, a dopiero w kwietniu 1937 do parlamentu. Nie zdążono uchwalić nowego kodeksu, gdyż prace legislacyjne przerwała niemiecka inwazja w marcu 1939 r.

W poszczególnych dziedzinach prawa prywatnego dochodziło jednak do unifikacji – choćby częściowych. W tym miejscu warto wspomnieć przede wszystkim ustawę nr 320/1919 Sb. z. a n., czyli tzw. nowelę mał-

17 Dochodziło do tego na skutek rozporządzenia rządu nr 152/1920 Sb. z. a n. wydanego na podstawie ustawy 76/1920 Sb. z. a n.

18 Autor pragnie podziękować doktorowi Ondřejovi Novákovi z Uniwersytetu Masaryka w Brnie, który zwrócił jego uwagę na artykuł poświęcony tej sprawie: M. Starý, *Právní trialismus Československé republiky: k otázce recepce německého práva* (w:) Z. Mičková (red.), *100 rokov od vzniku ČSR: zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „Banskobystrická škola právnych dejín”, konanej v dňoch 22.–23. marca 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, Banská Bystrica 2019, s. 70 i n.

19 Po czesku *Ministerstvo pro sjednocení a organizaci správy*, a w skrócie *Ministerstvo unifikací*.

20 J. Kuklík, *Pokus o přijetí československého občanského zákoníku 1918–1948* (w:) J. Dvořák, K. Malý (red.), *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, Praha 2011, s. 93–96; P. Salák, *Historie osnovy...*, s. 18.

21 P. Salák, *Historie osnovy...*, s. 18.

22 J. Kuklík, *Pokus...*, s. 96; P. Salák, *Historie osnovy...*, s. 20.

żeńską, która w dużym stopniu ujednoliciła prawo w zakresie zawierania ślubów, ustawę nr 447/1919 Sb. z. a n. o *snížení věku plnoletosti* i ustawę nr 56/1928 Sb. z. a n. o *osvojení*, ujednoliciające niektóre przepisy prawa cywilnego. Wszystkie to były ustawy częściowe, które nie miały takiego zasięgu jak na przykład polski Kodeks zobowiązań.

Prace nad kodeksem cywilnym kontynuowano zaraz po II wojnie światowej, ale nawet wtedy nie osiągnięto ambitnego celu. Dopiero po przejęciu władzy przez partię komunistyczną w lutym 1948 r. doszło do szybkiej unifikacji prawa. Jednym z jej efektów była ustawa nr 41/1948 Sb. o międzynarodowym i międzydzielnicowym prawie prywatnym. Posłużyła ona uporządkowaniu relacji wynikających z dużej odmienności prawa prywatnego Czech i Słowacji. Niemal zupełne zjednoczenie prawa na obszarze całego państwa zostało osiągnięte dzięki kodeksowi cywilnemu z 1950 roku²³. Poza nim znalazło się jedynie prawo pracy, które ujednolicono kodeksem pracy dopiero w roku 1965²⁴.

4. Porównanie poszczególnych rozwiązań prawnych

4.1. Uwagi ogólne

Po opisanu historycznego rozwoju poszczególnych regulacji możemy przeprowadzić analizę rozwiązań prawnych w każdym z krajów. Dla jasności porównamy rozwiązania czeskie i słowackie z rozwiązaniami polskimi zawartymi w ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie międzydzielnicowym prywatnym. Wcześniej każdy z obszarów prawnych w Polsce miał własne prywatne prawo międzyregionalne i chociaż orzecznictwo Sądu Najwyższego odgrywało jednoczącą rolę, to ich porównywanie byłoby zbyt skomplikowane i mylące²⁵. Polska w 1926 r. ujednoliciła międzydzielnicowe i międzynarodowe prawo prywatne, co w Czechosłowacji udało się osiągnąć dopiero w roku 1948²⁶.

Tam bowiem każdy z obszarów prawnych, tj. Czechy, Morawy i Śląsk po jednej stronie oraz Słowacja wraz z Rusią Podkarpaccą pod drugiej, posiadał własne regulacje międzydzielnicowego prawa prywatnego, które dla uproszczenia dalej nazywamy prawem czeskim lub słowackim²⁷.

W Czechach i na Słowacji międzydzielnicowe prawo prywatne musiało zostać wyinterpretowane z międzynarodowego prawa prywatnego na drodze analogii. To znaczy, że normy międzynarodowego prawa prywatnego były stosowane do regulacji podobnych stosunków międzydzielnicowych, pomimo że brakowało w tych stosunkach elementu międzynarodowego. Występowały oczywiście pewne różnice wynikające z odmiennego charakteru prawa międzynarodowego i międzydzielnicowego, np. nie było miejsca ani racji dla zasad wzajemności lub retorsji albo aplikacji klauzuli porządku publicznego (*ordre public*)²⁸. Dalej należy zauważyć, że w prawie czeskim i słowackim znajdowała zastosowanie zasada *legis fori*, co oznaczało, że czeski sąd był związany prawem czeskim, a słowacki słowackim; zatem postępował w danej dzielnicy zgodnie z obowiązującym międzydzielnicowym prawem prywatnym²⁹.

W Polsce wyprowadzanie prawa międzydzielnicowego z międzynarodowego prawa prywatnego nie było konieczne z uwagi na wydanie ustawy o prawie międzydzielnicowym. Należy wszelako mieć na względzie, że ustawa ta była podobna do siostrzanej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym; istniały między nimi analogie³⁰. Podobnie jak w Czechosłowacji, w międzydzielnicowych stosunkach prawnych nie miała zastosowania zasada wzajemności, retorsji ani klauzuli porządku publicznego³¹.

w 2004 r., por. L. Waelkens, *Amne Adverso. Roman Legal Heritage in European Culture*, Leuven 2015, s. 187.

27 F. Rouček (w): B. Andres, A. Hartmann, F. Rouček, J. Sedláček, *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Díl 1 (§§ 1 až 284)*, repr. pův. vyd. r. 1935, Praha 1998, s. 340.

28 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 340-341.

29 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 340.

30 R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 288.

31 L. Górnicki, *Prawo...*, s. 179; R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 280.

23 Zákon č. 141/1950 Sb. *občanský zákoník*.

24 Zákon č. 65/1965 Sb. *zákoník práce*. Jednak przynajmniej od lat dwudziestych nie było dużych różnic między czeskim i słowackim prawem pracy.

25 R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 287.

26 Obie te daty są jednak dosyć wczesne, np. w Belgii zostało międzynarodowe prawo prywatne skodyfikowane dopiero

W końcu należy zauważyć odmienny kształt norm kolizyjnych. Normy czeskiego oraz słowackiego międzydzielnicowego i międzynarodowego prawa prywatnego były formowane pod wpływem nauki szkoły statutowej, która za punkt wyjścia przy decydowaniu, które prawo jest właściwe, przyjmowała przepis. Należało więc rozpocząć od przepisu i poszukać określonego dlań zakresu zastosowania³². Przykład niesie tu § 37 ABGB, który sam określał swój zakres³³. Inaczej było w przypadku prawa polskiego. Przepisy ustawy międzydzielnicowej i międzynarodowej zostały sformułowane w sposób przeciwny do przepisów teorii szkoły statutowej. Za punkt wyjścia przyjęto stosunek prawny, dla którego szuka się właściwego prawa – dla przykładu wystarczy spojrzeć do art. 1 ustawy międzydzielnicowej³⁴.

4.2. Porównanie łączników

Dla lepszego zobrazowania podobieństw i różnic warto porównać niektóre z łączników stosowanych w prawie międzydzielnicowym prywatnym polskim, czeskim i słowackim – w takiej w kolejności, w jakiej się pojawiały w polskiej ustawie o międzydzielnicowym prawie prywatnym.

4.2.1. Zdolność osobista

Według polskiego³⁵, czeskiego³⁶ oraz słowackiego³⁷ międzynarodowego prawa prywatnego podstawowym

łącznikiem co do zdolności osobistej osób fizycznych była *lex patriae* (także czasami nazywana *lex originis*), tj. obywatelstwo. Taki łącznik nie znajdował oczywiście zastosowania wewnątrz kraju. Dlatego polskie prawo międzydzielnicowe jako łącznik według art. 1 ustawy międzydzielnicowej stosowało miejsce zamieszkania (*lex domicilii*). W przypadku zmiany miejsca zamieszkania zgodnie z art. 2 ustawy podmiot podlegał prawu obowiązującemu w nowym miejscu zamieszkania dopiero po roku w nim spędzonym³⁸. Okres ten został po II wojnie światowej skrócony do miesiąca, bo wtedy Polska utraciła wschodnie regiony i uzyskała terytorium na zachodzie, czemu towarzyszył duży ruch ludności i koniecznym okazało się szybkie ujednoczenie reżimu prawnego, który miałyby zastosowanie do mieszkańców nowych ziem polskich³⁹.

W czeskim i słowackim prawie międzydzielnicowym prywatnym sytuacja była mniej jasna. Przez długi czas brakowało nie tylko jednolitej regulacji, ale nawet jej wykładni. Zgodnie z prawem czeskim łącznikiem było zwykłe miejsce zamieszkania osoby (*lex domicilii*). Wedle prawa słowackiego była to przynależność domowa (można też powiedzieć gminna), choć pojawiały się opinie, że również prawo czeskie powinno stosować ten drugi łącznik. Co ciekawe, orzecznictwo czasami wybierało miejsce pobytu, które różniło się od miejsca zamieszkania długością okresu, który dana osoba w miejscu tym musiała spędzić: jako pobyt wymagano wtedy znacznie krótszego czasu przebywania w jednym miejscu⁴⁰. Podczas gdy orzecznictwo i doktryna wołały głównie miejsce zamieszkania, komisja superrewizyjna proponowała w § 60 projektu kodeksu cywilnego z 1937 r. kryterium przynależności domowej; to kryterium zostało wybrane przez komisję ze względu na jego prostotę i łatwość użycia⁴¹. Całą kontrowersję rozwiązano dopiero po II wojnie

32 Z. Kučera, M. Pauknerová, K. Růžička, *Mezinárodní právo...*, s. 88–89.

33 § 36 ABGB: „Jeżeli cudzoziemiec w kraju tutejszym i z tutejszo-krajowym obywatelem wchodzi w czynność obustronnie obowiązująca, czynność ta zawsze według niniejszej ustawy oceniona być winna; jeżeli zaś w czynność tę wchodzi z cudzoziemcem, ustawa niniejsza wtenczas tylko ma być stosowaną, kiedy nie ma dowodu, że przy jej przedsięwzięciu inna ustawa na wzgląd wzięta była”.

34 Art. 1 ustawy o międzydzielnicowym prawie prywatnym: „Zdolność osobistą obywatela polskiego ocenia się według prawa, obowiązującego w miejscu jego zamieszkania”.

35 Art. 1 § 1 ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Dz.U. 1926 nr 101 poz. 581).

36 § 4 ABGB; V. Lanžhotský, *Československé mezinárodní právo soukromé do roku 1948*, „Časopis pro právní vědu a praxi” 1994, roč. 2, č. 6, s. 67.

37 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 345.

38 Z. Cybichowski, *Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne*, Warszawa 1932, s. 451 i n.

39 L. Górnicki, *Prawo...*, s. 174; R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 290.

40 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 341.

41 § 60 Raportu Senatu 425/1937 z wyjaśnieniami do projektu Kodeksu cywilnego z 1937 r.: *Ustanovení mezinárodního práva soukromého platí přiměřeně, jde-li o poměr práva platného v zemích České a Moravskoslezské k právu platnému v zemích Slovenské a Podkarpatoruské, s tím, že na místo státní příslušnosti vstupuje příslušnost domovská*. Raport

światowej ustawą nr 41/1948 Sb. o międzynarodowym i międzydzielnicowym prawie prywatnym oraz o statusie prawnym cudzoziemców w dziedzinie prawa prywatnego. W § 54 łącznikiem ustanowiła ona miejsce zamieszkania osoby jako kryterium.

4.2.2. Prawa rzeczowe

W przypadku praw rzeczowych konieczne jest rozróżnienie na ruchomości i nieruchomości – przynajmniej w prawie międzynarodowym prywatnym. W przypadku rzeczy ruchomych widzimy znaczną rozbieżność między bardziej nowoczesnymi przepisami polskimi a przepisami czeskimi i słowackimi, które opierały się na teoriach szkoły statutowej. Początkowo trzymały się zasady *mobilia personam sequuntur* – „rzeczy ruchome podążają za właścicielem”⁴², co oznacza, że ruchomość podlega takiemu samemu prawu jak ich właściciel, więc jego *lex domicilii* albo *lex patriae*. Należy jednak zauważyć, że nawet w prawie czeskim i słowackim zasadę tę stopniowo porzucano na rzecz zasady *lex rei sitae*, a więc łącznika wskazującego prawo miejsca, w którym znajduje się rzecz. Wyżej opisany stan istniał w prawie międzynarodowym prywatnym. Natomiast w prawie międzydzielnicowym tak polskim⁴³, jak czeskim⁴⁴ czy słowackim⁴⁵, łącznikiem zawsze była *lex rei sitae*, zarówno w stosunku do rzeczy ruchomych, jak i nieruchomości.

4.2.3. Zobowiązania wynikające z czynności prawnych

Dla zobowiązań wynikających z czynności prawnych podstawowym łącznikiem był według art. 9 polskiej ustawy międzydzielnicowej wybór prawa. Jeżeli nie został dokonany, należało posłużyć się regulacją zawartą w art. 10 ustawy, która zawierała niektóre typy umów i przypisane im łączniki⁴⁶. W przypadku,

dostępny: https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/tisky/T0425_17.htm (dostęp 06.01.2020).

42 Znana również jak *mobilia ossibus inhaerent* – „ruchomości przystają do kości (właściciela)”.

43 Art. 8 ust. 1 ustawy o międzydzielnicowym prawie prywatnym.

44 § 300 ABGB; V. Lanžhotský, *Československé...*, s. 69.

45 F. Rouček (w:) *Komentář...*, s. 346; Wyrok – urzędowy zbiór orzeczeń nr 167 – tamże.

46 Por. art. 4 ust. 2–4 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r.

gdy strony zawarły umowę nie przewidzianą w art. 10, zastosowanie miał art. 11 mający raczej charakter klauzuli generalnej⁴⁷. Według ust. 1 tego artykułu należało stosować prawo tego obszaru prawnego, w którym obie strony miały w czasie zawarcia umowy miejsce zamieszkania. Jeśliby strony mieszkaly w różnych obszarach prawnych, a zobowiązanie było jednostronne, stosować należało prawo tego obszaru, w którym mieszkał dłużnik; natomiast gdy zobowiązanie było obustronne, prawo tego obszaru, w którym umowę zawarto (*lex loci conclusionis contractus*). Umowa między nieobecnymi uchodziła za zawartą w miejscu, w którym oferent otrzymał przyjęcie oferty. Kolejne ustępy art. 11 zawierały dalsze normy specjalne.

Zgodnie z prawem czeskim podstawowym łącznikiem był według § 36 i 37⁴⁸ ABGB wybór prawa. W tym miejscu należy zauważyć, że jeżeli strony oznaczyły właściwy sąd, orzecznictwo interpretowało to właśnie jako wybór prawa⁴⁹. Jeśli strony nie wybrały prawa, należało posłużyć się łącznikiem miejsca zawarcia umowy (*lex loci conclusionis contractus*), co zresztą wynika z brzmienia wymienionych paragrafów. Zgodnie z § 35 ABGB⁵⁰ w jednostronnych działaniach prawnych decydujące znaczenie ma *lex loci conclusionis contractus* lub prawo dłużnika, w zależności od tego, które z nich było najbardziej korzystne dla ważności działania prawnego. Umowa między nieobecnymi nie była ustawowo uregulowana,

w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I).

47 Por. tamże.

48 § 37 ABGB: „Czynności przez cudzoziemca z cudzoziemcami lub poddanymi tutejszo-krajowymi za granicą przedsiębiorane, oceniane być mają podług ustaw obowiązujących w miejscu gdzie czynność nastąpiła, jeżeli przy przedsiębioraniu takowej, nie miano oczywiście innej ustawy na względzie, i jeżeli temu nie sprzeciwiają się przepisy § 4”.

49 Orzeczenia nr 10.861 i 13.326 (w:) F. Rouček (w:) *Komentář...*, s. 343.

50 § 35 ABGB: „Jeżeli cudzoziemiec w kraju tutejszym wchodzi w czynności z innymi, przez co nadaje im prawa, bez włożenia na nich wzajemnych obowiązków; czynność ta, albo według niniejszej ustawy, albo według ustawy, której cudzoziemiec jako poddany podlega, ocenioną być powinna stosownie do tego, jak która z tych ustaw ważności wzmiarkowanego interesu więcej sprzyja”.

doktryna i orzecznictwo zgadzały się jednak, że prawem właściwym jest prawo miejsca, w którym oferent otrzymał przyjęcie oferty⁵¹.

W prawie słowackim dla działań prawnych *lex loci conclusionis contractus* była podstawowym łącznikiem. Wybór prawa był możliwy w stosunkach z elementem

art. 1 i 2 ustawy. Forma zawarcia małżeństwa podlegała według art. 14 ustawy prawu obowiązującemu w miejscu zawarcia związku małżeńskiego. Do ważności małżeństwa jednak wystarczyło zachowanie formy przepisanej przez prawo, któremu oboje przyszli małżonkowie osobiście podlegali⁵⁵.

W przypadku prawa spadkowego ponownie widzimy postępowość rozwiązania przyjętego przez polskiego ustawodawcę.

międzynarodowym, ale tylko na zasadzie wzajemności, tzn. ważne było, czy państwo obce zezwoliłoby na wybór prawa słowackiego. Oczywiście problem ten nie pojawiał się w stosunkach międzydzielnicowych i dlatego wybór prawa stawał się możliwy⁵².

4.2.4. Obowiązki z innych zdarzeń prawnych

Również w tym przypadku łącznik był taki sam we wszystkich porównywanych systemach prawnych. Polska ustawa o prawie międzydzielnicowym prywatnym w art. 12 wyraźnie wskazywała jako prawo właściwe prawo miejsca zdarzenia, które spowodowało powstanie obowiązku. ABGB nie zawierało przepisów regulujących tę kwestię, ale doktryna przyjęła to samo rozwiązanie, co prawo polskie⁵³. Również słowackie prawo wybierało jako łącznik miejsce zdarzenia⁵⁴.

4.2.5. Prawo rodzinne

Z bardzo szerokiej materii prawa rodzinnego spójrzmy tylko na regulację zawarcia małżeństwa, która jest interesującym punktem nadającym się do porównania. Według art. 13 polskiej ustawy międzydzielnicowej prawną możliwość zawarcia małżeństwa ocenia się dla każdej ze stron według prawa, któremu strona podlega osobiście, tzn. według

Zawarcie małżeństwa według prawa czeskiego i słowackiego oceniano według prawa, któremu potencjalni małżonkowie podlegali osobiście⁵⁶. W tym przypadku nie ma zatem różnicy w porównaniu z polskimi regulacjami. Jednak forma zawarcia małżeństwa została ujednolicona już w §§ 8–12 ww. ustawy nr 320/1919 Sb. z. a. n. dla całego terytorium Czechosłowacji, więc w tej dziedzinie nie występowała kolizja regulacji prawnych. Warto zwrócić tutaj uwagę, że prawo czeskosłowackie pozwalało na zawarcie małżeństwa zarówno w formie cywilnej, jak i wyznaniowej. Te formy były równoważnościowe.

4.2.6. Prawo spadkowe

W przypadku prawa spadkowego ponownie widzimy postępowość rozwiązania przyjętego przez polskiego ustawodawcę. Zgodnie z art. 27 ust. 1 ustawy o międzydzielnicowym prawie prywatnym prawem właściwym dla spraw spadkowych było prawo, któremu spadkodawca podlegał osobiście w chwili śmierci (*lex domicilii*). Zapewniało to jednolity statut spadkowy i pozwalało uniknąć stosowania różnych przepisów dotyczących ruchomości i nieruchomości⁵⁷. Warto

51 V. Lanžhotský, *Československé...*, s. 70–71.

52 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 345–346.

53 V. Lanžhotský, *Československé...*, s. 71.

54 F. Rouček (w): *Komentář...*, s. 346.

55 Więcej o problemach związanych z małżeństwem w polskim prawie międzydzielnicowym: R. Jastrzębski, *Prawo...*, s. 289.

56 V. Lanžhotský, *Československé...*, s. 72.

57 Istniały jednak pewne wyjątki, np. art. 29 ZMOPS, ale nie zostały one tutaj omówione ze względu na zachowanie zwięzłości.

wspomnieć, że jednolity statut spadkowy był stosowany i w polskim prawie międzynarodowym prywatnym⁵⁸.

Jednolity statut spadkowy istniał zarówno w czeskim, jak i słowackim prawie międzydzielnicowym⁵⁹. Zgodnie z prawem czeskim decydującym było prawo miejsca zamieszkania spadkodawcy w chwili śmierci (*lex domicilii*), ale zgodnie z prawem słowackim – jego przynależność domowa⁶⁰. Później orzecznictwo wybrało miejsce zamieszkania, nawet w przypadku prawa słowackiego⁶¹.

5. Podsumowanie

W międzywojennych Polsce i Czechosłowacji istniało wiele obszarów prawnych. Postrzegano to jako spory problem, dlatego w obu krajach dążono do unifikacji prawa. Polski ustawodawca i polska doktryna prawa niemal od samego początku istnienia państwa polskiego zdecydowali się przystać na regulację prawa dzielnicowego *ad interim*, podczas gdy w Czechosłowacji postanowiono pójść jak najszybciej drogą pełnej unifikacji. Żadne z państw nie było jednak w stanie

Na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od 1926 r. obowiązywała ustawa o międzydzielnicowym prawie prywatnym, natomiast w Czechosłowacji istniały dwa systemy międzydzielnicowego prawa prywatnego: czeskie oraz słowackie.

W przeciwieństwie do prawa międzydzielnicowego czeskie i słowackie międzynarodowe prawo prywatne trzymało się jeszcze nauki szkoły statutowej i zasady *quot sunt bona diversis territoriis obnoxia, tot sunt patrimonium* – „ile dóbr podlega różnym prawom, tyle samo istnieje własności”. Rzeczy nieruchomości podlegały prawu miejsca, w którym się znajdowały, rzeczy ruchome *lex patriae* spadkodawcy.⁶²

58 Art. 28 ust. 1 ustawy o międzydzielnicowym prawie prywatnym.

59 M.A. Zimmermann, *Mezinárodní...*, s. 120.

60 F. Rouček (w:) *Komentář...*, s. 341.

61 Raport wyjaśniający do § 54 rządowego projektu ustawy o prawie międzynarodowym i międzydzielnicowym prawie prywatnym oraz o statusie prawnym cudzoziemców w dziedzinie prawa prywatnego: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0949_05.htm (dostęp 04.01.2020).

62 § 21 des Kaiserlichen Patents Nr. 208/1854 RGBl., Gesetz über das Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=185>

dokonać pełnego ujednoczenia prawa w okresie międzywojennym, choć w Polsce udało się przynajmniej ujednoczyć prawo zobowiązań. Porządek prawny został tak w Polsce, jak i w Czechosłowacji ujednoczony dopiero po II wojnie światowej.

W międzyczasie trzeba było regulować stosunki międzydzielnicowe. Na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od 1926 r. obowiązywała ustawa o międzydzielnicowym prawie prywatnym, natomiast w Czechosłowacji istniały dwa systemy międzydzielnicowego prawa prywatnego: czeskie oraz słowackie. Ponadto w przeciwieństwie do dwóch ostatnich polskie prawo międzydzielnicowe było skodyfikowane. Jak

40004&seite=00000841 (dostęp 06.01.2020); Raport wyjaśniający do §§ 40–43 rządowego projektu ustawy o prawie międzynarodowym i międzydzielnicowym prawie prywatnym oraz o statusie prawnym cudzoziemców w dziedzinie prawa prywatnego, http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0949_04.htm (dostęp 06.01.2020).

zostało wyżej pokazane, polskie międzydzielnicowe prawo prywatne było bardziej nowoczesne niż czeskie bądź słowackie, które trzymały się jeszcze nauki szkoły statutowej. Te prawa międzydzielnicowe doznały jednak w dwudziestoleciu międzywojennym ewolucji, który to proces doprowadził do ich modernizacji. Czeskie i słowackie prawo międzydzielnicowe zostało w końcu ujednolicone w 1948 r. Nie było jednak stosowane długo, ponieważ już w 1950 r. czechosłowackie prawo zostało niemal zupełnie zunifikowane i międzydzielnicowe prawo prywatne straciło rację bytu.

Bibliografia

- Alegria B.R., *Calificación, reenvío y orden público en el derecho interregional español*, Barcelona 1994.
- Andres B., Hartmann A., Rouček F., Sedláček J., *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Díl 1 (§§ 1 až 284)*, repr. pův. vyd. r. 1935, Praha 1998.
- Cybichowski Z., *Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne*, Warszawa 1932.
- Górnicki L., *Prawo prywatne międzydzielnicowe z 1926 r.*, Wrocław 2019.
- Horák O., *Vznik Československa a recepcje práva. K právní povaze a významu zákona čís. 11/1918 Sb. z. a n. s přihlédnutím k otázce recepcje právního řádu*, „Právněhistorické studie” 2007, s. 153–169.
- Jastrzębski R., *Prawo prywatne międzydzielnicowe. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 3, s. 277–298.
- Korobowicz A., *Prawo sądowe Polski w pierwszych latach po II wojnie światowej (1944–1950)* (w:) K. Malý, L. Soukup (red.), *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989: Sborník příspěvků*, Praha 2004, s. 910–923.
- Kučera Z., Pauknerová M., Růžička K., *Mezinárodní právo soukromé*, wyd. 8, Brno 2015.
- Kuklík J., *Pokus o přijetí československého občanského zákoníku 1918–1948* (w:) J. Dvořák, K. Malý (red.), *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, Praha 2011, s. 93–96.
- Lanzhotský V., *Československé mezinárodní právo soukromé do roku 1948*, „Časopis pro právní vědu a praxi” 1994, roč. 2, č. 6, s. 67–79.
- Lozano P.D., *Internal Conflicts and “Interregional Law” in the Spanish Legal System* (w:) Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales (red.), *Spanish Yearbook of International Law*, vol. 5 (1997), Hague 2001, s. 43–62.
- Salák P., *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937. Inspirace, problémy a výzvy*, „Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, Edice Scientia”, sv. č. 601, Brno 2017.
- Starý M., *Právní trializmus Československé republiky: k otázce recepcje německého práva* (w:) Mičková Z. (red.), *100 rokov od vzniku ČSR: zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „Banskobystrická škola právnych dejín”, konanej v dňoch 22.–23. marca 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, Banská Bystrica 2019, s. 70–88.
- Waelkens L., *Amne Adverso, Roman Legal Heritage in European Culture*, Leuven 2015.
- Zimmermann M.A., *Mezinárodní právo soukromé*, Brno 1933.